

انرا اظهارات آراگان علی ایران
تیسیر ایران

۲۵ / ۱۶ / ۱۳۸۰

بسم الله الرحمن الرحيم

اوضاع سیاسی واجتماعی کهگیلویه و بویراحمد در دوره های افشاریه و زندیه

بوسیله:

علی کامرانی مقدم

ارائه شده به دانشکده تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی
لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته:

تاریخ

از

دانشگاه شیراز

شیراز - ایران

013551

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

امضاء اعضاء کمیته پایان نامه:

..... دکتر سید حسن موسوی، استادیار بخش تاریخ (رئیس کمیته)

..... دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، استادیار بخش تاریخ

..... دکتر جهانبخش ثواقب، استادیار بخش تاریخ

۸۰۴۱۵

بهمن ماه ۱۳۷۹

۳۹۲۳۹

تقدیم به:

شهید سپهد علی صیاد شیرازی

و

مادر و همسر گرامیم

و

به روح پاک پدر بزرگوارم

۳۹۲۲۹

سپاسگزاری

به نام خدایی که انسان را آفرید، و به او آموخت آنچه را که نمی‌دانست. به حکم «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بر خود لازم دیدم که از زحمات بی‌شائبه اساتید محترم که این حقیر را در تهیه و تدوین پایان نامه یاری فرمودند تشکر و سپاسگزاری نمایم، بنابراین از زحمات بی‌دریغ استاد محترم جناب آقای دکتر موسوی استاد راهنما که در طول تهیه پایان نامه زحمات طاقت فرسایی را متحمل شده و مرتب مواظب و مراقب اینجانب بودند تا رساله به بهترین نحو به پایان برسد و همچنین از استاد مشاور جناب آقای دکتر فروزانی که حقیقتاً با راهنمایی‌های ارزنده خویش اینجانب را راهنمایی فرمودند و همچنین از دیگر استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر ثواقب که بدون اغراق بیشترین زحمات را قبول فرموده و در مراحل مختلف اعم از جمع آوری اطلاعات تا نگارش و تدوین رساله از هر گونه کمکی دریغ نفرمودند، سپاسگزارم. همچنین از همکاری صمیمانه دیگر اساتید ارجمند آقایان: دکتر خیر اندیش، دکتر نوذری، آقای مرادی خلج، آقای خاگرد و آقای حاجیان پور صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم. در پایان از درگاه خداوند سبحان برای جمیع اساتید محترم و دوستان ارجمند که به نحوی در تکمیل رساله اینجانب را یاری نمودند موفقیت روز افزون، مسألت دارم.

چکیده

اوضاع سیاسی و اجتماعی کهگیلویه و بویراحمد در دوره های افشاریه و زندیه

توسط:

علی کامرانی مقدم

در گوشه و کنار ایران، مناطق متعددی وجود دارد که ساکنان آن مناطق در دوره های مختلف تاریخی، در امور سیاسی و اجتماعی نقش های گوناگون و مهمی داشته و توانسته اند تأثیرات قابل توجهی بر روند کلی امور کشور بر جای گذارند، ولی متأسفانه به علل مختلف عملکرد این مردم از چشم محققان و مورخان دور مانده و یا اینکه به اختصار درباره آنها در منابع مطالبی آمده است. یکی از این مناطق کهگیلویه و بویراحمد می باشد. منطقه کهگیلویه و بویراحمد در ادوار مختلف تاریخ ایران از دوره باستان تا دوره های مختلف بعد از اسلام، نقش مهمی را در مسائل سیاسی و اجتماعی جامعه ایران داشته است. در دوره های افشاریه و زندیه نیز مردم این ناحیه در امور سیاسی و اجتماعی کشور نقشهای مهمی را ایفا نمودند. در دوره افشاریه محمدخان بلوچ حاکم منطقه مذکور علیه شاه افشار طغیان نمود، که نادرشاه افشار با مشکلات فراوان بعد از دو سال موفق به سرکوب وی شد. شورش محمدخان بلوچ تأثیرات بسیار مهم و زیادی در کشور داشت. جدای از شورش مردم و حاکم کهگیلویه و بویراحمد همراهی مردم منطقه ذکر شده با نادرشاه در لشکرکشیهای که به مناطق مختلف داشت، تأثیر بزرگی در پیروزیهای نادر

داشت. در مسائل مختلف اجتماعی در عصر افشاریه نیز مردم کهگیلویه به صورت ایلی و قبیله ای و طبقه دامدار و همچنین در سپاه نادرشاه نقش اجتماعی خود را ایفا نمودند.

در دوره زندیه مردم کهگیلویه و بویراحمد در آغاز حکومت کریم خان زند علیه وی شورش نموده که خان زند به سختی موفق به سرکوب آنها شد در اواسط حکومت وکیل نیز مجدداً مردم کوچ نشین منطقه لیراوی این ناحیه علیه کریم خان شورش نموده که خان زند با مشکلات فراوان این بار آنها را به بدترین شیوه سرکوب و تنبیه نمود. در دوره جانشینان کریم خان زند به علت ضعف قدرت خوانین زند، رؤسای قبایل و عشایر کهگیلویه از رؤسای خود اطاعت نموده و از استقلال نسبی برخوردار بودند. در امور اجتماعی گروهها و ضبعت مختلفی در جامعه ذکر شده وجود داشتند. به غیر از طبقه نظامیان که در ارتش زندیه فعالیت داشتند، طبقات صنعتگر، هنرمند، کشاورز و دامدار نیز حضور داشتند. البته به غیر از شهرنشینان دو شهر بهبهان و دهدشت، بیشتر مردم کهگیلویه و بویراحمد زندگی ایلی و عشیره ای داشتند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
نقد و بررسی منابع	۳
فصل اول: جغرافیایی تاریخی کهگیلویه و بویراحمد.....	۱۷
۱- کهگیلویه و بویراحمد قبل از اسلام	۱۸
۱-۱- دوره عیلام	۱۹
۱-۲- دوره هخامنشی	۱۹
۱-۳- دوره سلوکیان و اشکانی	۲۱
۱-۴- دوره ساسانیان	۲۲
۲- کهگیلویه و بویراحمد بعد از اسلام	۲۴
۲-۱- ورود اسلام تا انقراض آل بویه	۲۴
۲-۲- از سلجوقیان تا انقراض خوارزمشاهیان	۲۸
۲-۳- ایلخانان	۳۰
۲-۴- تیموریان	۳۲
۲-۵- دوره صفویه	۳۳
۲-۶- کهگیلویه و سقوط صفویه	۴۲
۲-۷- ظهور صفی میرزا	۴۵
نتیجه گیری	۴۷
فصل دوم: اوضاع سیاسی کهگیلویه و بویراحمد در دوره افشاریه	۴۸
۱- نادرشاه و دولت افشاریه	۴۸
۱-۱- نادرشاه از ابتدای کار تا پیوستن به شاه تهماسب صفوی	۴۸
۱-۲- از پیوستن نادرشاه به تهماسب تا تاجگذاری در دشت مغان	۵۰
۱-۳- از به سلطنت رسیدن تا انقراض افشاریه	۵۳

۲. کهگیلویه و افشارها	۵۵
۲-۱. سابقه حضور افشارها در کهگیلویه	۵۵
۲-۲. ماجرای محمدخان بلوچ	۵۶
۲-۲-۱. سابقه سیاسی محمدخان بلوچ	۵۶
۲-۲-۲. شورش محمدخان بلوچ در کهگیلویه و بویراحمد	۶۰
۲-۲-۳. علل شورش محمدخان و همراهی مردم با وی	۶۳
۲-۲-۴. چگونگی سرکوب محمدخان بلوچ	۶۶
۲-۲-۵. پیامدها و نتایج شورش محمدخان بلوچ حاکم کهگیلویه بر اوضاع سیاسی اجتماعی ایران	۷۱
۲-۳. کهگیلویه و بویراحمد بعد از شورش محمدخان بلوچ	۷۴
نتیجه	۷۷
فصل سوم: اوضاع سیاسی کهگیلویه و بویراحمد در دوره صفویه	۷۸
۱. تاریخ سیاسی زندیه	۷۸
۱-۱. تاریخچه خاندان زند	۷۸
۱-۲. به قدرت رسیدن کریم خان زند	۸۰
۱-۳. جانشینان کریم خان	۸۲
۲. اوضاع سیاسی کهگیلویه و بویراحمد در دوره صفویه	۸۳
۲-۱. کهگیلویه و بویراحمد در عصر کریم خان زند	۸۳
۲-۱-۱. اولین لشکرکشی کریم خان زند به کهگیلویه و بویراحمد	۸۵
۲-۱-۲. دومین لشکرکشی کریم خان زند به کهگیلویه و بویراحمد	۹۳
۲-۲. کهگیلویه و بویراحمد در دوره جانشینان کریم خان زند	۹۶
نتیجه	۱۰۲
فصل چهارم: اوضاع اجتماعی کهگیلویه و بویراحمد در دوره های افشاریه و زندیه	۱۰۴
۱. دوره افشاریه	۱۰۴
۱-۱. جمعیت قومی	۱۰۶
۱-۲. طبقات اجتماعی	۱۰۶

۱۱۰	۱-۶.نظامی گری
۱۱۰	۱-۷.زبان و نژاد
۱۱۰	۲.اوضاع اجتماعی کهگیلویه و بویراحمد در دوره زندیه
۱۱۱	۲-۱.نظام اداری
۱۱۲	۲-۲.طبقات اجتماعی
۱۱۴	۲-۳.کریم خان زند و نحوه اداره ایلات کهگیلویه و بویراحمد
۱۱۵	۲-۴.علم
۱۱۷	۲-۵.جمعیت
۱۱۷	نتیجه گیری
۱۱۸	نتیجه گیری
۱۲۳	کتابنامه

مقدمه:

تشکیل دولتی شیعه مذهب توسط خاندان شیخ صفی در قرن دهم هجری (قرن شانزدهم میلادی) به غیر از تحولاتی که در مشرق زمین ایجاد نمود، در امور داخلی ایران نیز با ایجاد دولت مرکزی قدرتمند، باعث بوجود آمدن یک وحدت ملی در کشور شد. هر چند این وحدت به مدت دو قرن و نیم ادامه داشت ولی به علت ضعفهای برخی از شاهان صفوی، این دولت در قرن دوازدهم هجری توسط افغانها که در تابعیت ایران بودند از میان رفت. در این دوره اوضاع کشور و به تبع آن اوضاع منطقه کهگیلویه و بویراحمد^۱ نیز رو به پریشانی گذاشت. منطقه ای که دارای پیشینه ای درخشان در تاریخ ایران بود، در این مرحله نیز به رسالت تاریخی خویش عمل نمود و هرگز مطیع افغانها نشد. در زمانی که کشور در آتش حضور افغان می سوخت یکی از نوادر تاریخ به نام نادر از طایفه افشار در خراسان سربرآورد و توانست با شکست و اخراج افغانها، روحی تازه در کالبد مرده مردم ایران بدمد، و سپس دولتی را با نام افشاریان بنیان گذارد. اگرچه دولت وی مستعجل بود و با مرگش بار دیگر کشور گرفتار درگیریهایی داخلی گردید ولی سرانجام فردی به نام کریم خان از طایفه زند از قوم لر توانست اوضاع را سر و سامان داده و دولت زندیه را بنیان گذارد.

محدوده زمانی این دو دولت تقریباً نیمه دوم قرن دوازدهم هجری قمری است. اگرچه در مورد اوضاع سیاسی و تا حدی اجتماعی ایران در خلال دوره افشاریه و زندیه تاکنون تحقیقاتی انجام گرفته و کتابهایی نوشته شد. ولی متأسفانه تاکنون تحقیق جامع و در خور توجهی درباره اوضاع سیاسی - اجتماعی منطقه کهگیلویه و بویراحمد در این فاصله زمانی انجام نگرفته است. از این رو به دلیل ابهام و خلایق که در مورد تاریخ این منطقه در دوره مذکور وجود دارد، نگارنده در این رساله سعی دارد که این مهم را به انجام رساند. بنابراین رساله را در چهار فصل تنظیم نموده است. سوالهای اصلی این تحقیق که سعی شده است به آنها پاسخ داده شود عبارتند از:

^۱ - منطقه کهگیلویه و بویراحمد کنونی تا دوره قاجار با نام کهگیلویه شناخته شده است و نامی از بویراحمد در منابع نیامده است، بلکه این ایل جزء ایلات کهگیلویه به شمار می آمد.

۱- آیا ساکنان منطقه مذکور در این دوره توانسته اند نقشی در مسائل سیاسی ایفا نمایند یا خیر؟

۲- آیا این منطقه از لحاظ سیاسی - اجتماعی دارای اهمیتی برای زمامداران افشار و زند بوده است؟

۱. اهداف:

در مورد اهداف این رساله نیز باید گفت مهمترین هدف تبیین برهه ای از تاریخ کهگیلویه و بویراحمد است که در حاله ای از ابهام فرو رفته است. دومین هدف پس از روشن شدن تاریخ منطقه ذکر شده، ابهام زدایی از گوشه ای دیگر از تاریخ کشورمان برای مورخان و محققان می باشد. سومین هدف شناساندن سابقه تاریخی و اجتماعی این منطقه به مردمان ساکن در این سامان می باشد که با آگاهی از پیشینه درخشان سرزمین خود، برگزیده افتخار آمیز خود بالیده و تحت تاثیر فرهنگ بیگانه واقع نشوند.

۲. روش تحقیق:

روش تحقیق در این رساله به صورت جمع آوری اطلاعات از کتابها و مجلات بود، بنابراین روشی که در این رساله بیشتر مورد استفاده قرار گرفته روش کتابخانه ای است. البته نگارنده در این راه از راهنماییهای اساتید گرامی و برخی از محققان و مورخان تاریخهای محلی و آگاهان به موضوع بهره جسته است.

۳. فصول رساله:

مطالب در این رساله در چهار فصل به شرح زیر تنظیم شده است:
فصل اول با عنوان جغرافیای تاریخی کهگیلویه و بویراحمد بررسی اجمالی جغرافیای تاریخی منطقه از دوره باستان تا انقراض صفویان پرداخته است. در فصل دوم اوضاع سیاسی منطقه کهگیلویه و بویراحمد در دوره افشاریه بویژه مهمترین حادثه سیاسی آن یعنی شورش محمدخان بلوچ مورد بررسی و نقد و تحلیل قرار گرفته است.

فصل سوم رساله نیز شامل اوضاع سیاسی منطقه مورد بحث در دوره زندیه می باشد که در آن به بررسی حوادث، شورشها و جنگهای مردم این سامان با حاکمان زند پرداخته شده است.

و بالاخره در فصل چهارم از اوضاع اجتماعی مردم کهگیلویه و بویراحمد در دوره افشاریه و زندیه سخن به میان آمده است. متأسفانه باید گفت که در منابع تاریخی آن دوره و حتی پژوهشهای جدید مطالب اندکی در این باره یافت می شود و مطالب این فصل، با جستجو، دقت و تتبع بیشتری فراهم آمده است.

۴. نقد و بررسی منابع:

منابعی که درباره اوضاع کهگیلویه و بویراحمد در دو دوره افشاریه و زندیه مطالبی ارائه داده اند، را می توان به چهار دسته تقسیم کرد:

- الف - متون تاریخی به زبان فارسی.
- ب - تحقیقات و پژوهش های جدید نویسندگان داخلی و خارجی.
- ج - سفرنامه های داخلی و خارجی.
- د - تواریخ محلی.

الف - متون تاریخی:

این منابع را با توجه به تقسیم مطالب به دو دوره تاریخی می توان به دو دسته تقسیم کرد:

- ۱- متون تاریخی دوره افشاریه و ۲- متون تاریخی دوره زندیه.

۴-۱. متون تاریخی عصر افشاریه

۴-۱-۱. جهانگشای نادری تألیف میرزا مهدی خان استرآبادی که از مشاوران و منشیان مخصوص نادر بوده است. اسم کامل میرزا مهدی، نظام الدین "محمد حاج حسین صفوی" بود. مهدی خان یکی از دانشمندان زبان شناس عصر خویش بود.

بسیاری از مکاتبات رسمی بین نادرشاه، و پادشاهان ترک و دربار روسیه را مهدی خان انجام می داد و متن فرمان های شاه را نیز او تهیه می نمود. وی بعد از به تخت نشستن نادر به سمت تاریخ نگار دربار نیز منصوب شد. این کتاب که در متون ادبی قدیمی و نیز متون تاریخی به اسم "تاریخ نادری"، مشهور است، مهمترین منبع برای عصر نادری می باشد. کتاب مزبور با نثر پیچیده ادبی نوشته شده و پر از اشعار و تشبیهات است. مهدی خان پیروزیهای نادر را ستوده، و ناکامیها و شکستهای او را با دیده اغماض نگریسته و از دشمنان نادر به بدی یاد می کند. مؤلف جهان گشا بیشتر به مضمون توجه دارد. این کتاب مجموعه پر ارزشی از وقایع شورش افغانها، سانحه هرات در سال ۱۱۲۹ (ه. ق.) شیوع فتنه و آشوب در قندهار و انقراض صفویه تا دشت مغان و سپس حوادث عصر نادر تا سال ۱۱۶۰ (ه. ق.) و در خاتمه ذکر کوتاهی از سلطنت علیشاه می باشد. در مورد موضوع این رساله نیز مفیدترین مطالب را در باره اوضاع سیاسی عصر افشاریه ارائه نموده است.^۱

۲-۱-۴. **عالم آرای نادری** نوشته محمد کاظم مروی (وزیر مرو)، از قزلباشهای مرو می باشد. پدران او از قاجارهای نواحی ولایت تبریز بودند که شاه عباس صفوی آنها را از تبریز به مرو کوچ داده بود. سال تولد وی را ۱۱۳۳ (ه. ق.) دانسته اند. بعد از مدتی همراه قزلباشهای مرو به مشهد رفته بود تا اینکه در سال ۱۱۴۹ (ه. ق.) به خدمت "ابراهیم خان ظهیر الدوله" در تبریز درآمد. در برخی از لشکرکشیها همراه سپاه نادر بود که گفته های وی، مشاهدات عینی اوست. وی پس از مرگ نادر به وزارت امور مالی مرو رسید. کتاب **عالم آرای نادری** در سه جلد تألیف شده که نشان می دهد مؤلف با اسناد رسمی و به ویژه مدارک اداره وصول مالیات به خوبی آشنا بوده و از وضع مالی دولت به خوبی اطلاع داشته است. نثر کتاب محمد کاظم از هنرمندیهای ادیبانه عاری است، و مطالب مهمی راجع به اوضاع سیاسی کهگیلویه و بویراحمد در دوره افشاریه ارائه می دهد که بعد از جهانگشای نادری مهمترین کتاب در این زمینه می باشد.^۲

^۱ - میرزا مهدی خان استرآبادی. جهانگشای نادری، به اهتمام عبدالله انوار، تهران: چاپ بمن، ۱۳۴۱.

^۲ - محمد کاظم مروی. **عالم آرای نادری**، سه جلد، با مقدمه و تصحیح محمد امین ریاحی، ترجمه عنایت الله رضا، ج: چاپ نقش جهان، ۱۳۶۴.

۳-۱-۴. دره نادره یکی دیگر از تألیفات میرزا مهدی خان استرآبادی می باشد. دره نادره یکی از دشوارترین متونی است که به نثر مصنوع فارسی نوشته شده است که اهمیت ادبی آن بیشتر از اهمیت تاریخی اش می باشد. این اثر تحت تأثیر "تاریخ و صاف" منبع مهم عصر مغول قرار گرفته و در مواردی، از آن نیز پیچیده تر است. میرزا مهدی در این کتاب پیروزیهای نادر را ستوده و سیاستهای وی را کاملاً تأیید نموده است. این اثر اطلاعات اندکی از اوضاع سیاسی منطقه مورد بحث را در دوره نادری ارائه می دهد.^۱

۴-۱-۴. تاریخ نادر شاهی (نادر نامه)، اثر محمد شفیع تهرانی (وارد) می باشد. ظاهراً وی از ایرانیان مقیم هند بوده است. (وارد) تخلص وی در اشعار مندرج در کتابش می باشد. در این کتاب حوادث فتح هندوستان ذکر شده است. نثر کتاب وی ساده، و به نظر می رسد در بیان و تحلیل حوادث روشی بیطرفانه اتخاذ کرده باشد. در مورد اوضاع سیاسی کهگیلویه و بویراحمد نیز مطالب هر چند اندک، ولی مهمی ارائه نموده است.^۲

۵-۱-۴. حدیث نادرشاهی (مؤلف ناشناخته). این کتاب حاوی مطالب بسیار مهمی از دوره افشاریه بویژه دوره نادر بوده که رضا شعبانی آن را شامل چهار نسخه خطی تحت عناوین "احوال نادرشاه"، "در واقعه خرابی دهلی به عهد محمدشاه، از ورود نادرشاه والی ایران"، "حادثه نادرشاه" و "فتح نامه نادرشاه"، موجود در کتابخانه آصفیه حیدرآباد دکن، تصحیح و با منابع متعدد مقابله نموده است. این اثر مطالب کوتاه ولی مفیدی در مورد اوضاع سیاسی منطقه مورد بحث در عصر نادری به خواننده ارائه می نماید.^۳

^۱ - میرزا مهدی خان استرآبادی. دره نادره: تصحیح جعفر شهیدی، تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۴۳.

^۲ - محمد شفیع تهرانی «وارد». تاریخ نادرشاهی (نادرنامه)، به اهتمام رضا شعبانی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹.

^۳ - ؟. حدیث نادرشاهی، به تصحیح و اهتمام دکتر رضا شعبانی، چاپ دوم، تهران: انتشارات بعثت، ۱۳۷۶، صص ۱۶-۱۸ پیش گفتار.

۶-۱-۴. **زندگانی نادرشاه** اثر جونس هانوی که در زمان حکومت نادرشاه در ایران به سر می برد و در این کتاب مطالب قابل توجهی در مورد اوضاع سیاسی کهگیلویه و بویراحمد در دوره افشاریه وجود دارد.^۱

به غیر از منابع یاد شده، منابع دست اول دیگری نیز از دوره افشاریه وجود دارد که به علت عدم ذکر مسائل سیاسی یا اجتماعی از وضعیت کهگیلویه و بویراحمد در دوره مذکور از نقد و بررسی آنها خودداری می شود. این منابع عبارتند از:

۱. **تاریخ من و تاثیر (نادرشاه)** از آثار مؤلفان ارمنی که مستقیماً به تاریخ نادرشاه مربوط می شود. می توان گفت این کتاب در واقع یادداشت های روزانه جاثلیق کلیسای اچمیادزین "آبراهام گاتوگی" (کرتاتسی) می باشد. وی حتی در دشت مغان نیز حضور داشت.

۲. **تاریخچه بازرگانی بریتانیا در دریای خزر** نوشته تاجر انگلیسی جونس هنوی می باشد وی به شرح وقایع حمله افغانها و حوادث بعد تا قبل از مرگ نادر می پردازد.

۳. **نامه های طبیب نادرشاه** نوشته پزشک فرانسوی او، "بازن" که بیشتر شامل حوادث اواخر عمر نادر می باشد.

۴. **اردوکشی نادرشاه به هندوستان** نوشته "کیشمیشف" که حاوی اطلاعات مهمی از اوضاع سیاسی دوران نادری است.

۵. **کتاب بیان واقع (نادرنامه)** از عبدالکریم کشمیری که بیشتر در مورد سفر نادر، به هند است.

۶. **زبده التواریخ** اثر محمد حسن مستوفی که در مورد چگونگی سقوط صفویه و روی کار آمدن نادرشاه می باشد.^۲

۲-۴. منابع تاریخی دست اول عصر زندیه

^۱ - جونس هانوی. **زندگانی نادرشاه**، ترجمه اسماعیل دولتشاهی، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۴۶.

^۲ - غلامرضا وهرام. **منابع تاریخ ایران در دوره اسلامی**، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱، ص ۱۱۴.

۱-۲-۴. تاریخ گیتی گشا نوشته میرزا محمدصادق موسوی اصفهانی متخلص به "نامی" است که شامل وقایع ظهور خاندان زند تا سقوط این سلسله می باشد که جامعترین منبع تاریخی دوره زندیه است. در این کتاب به وقایع ایران بعد از مرگ نادرشاه تا اواخر سلطنت کریم خان اشاره شده است. و از آنجا که نویسنده کتاب در سال ۱۲۰۴ (ه. ق.) در سنین پیری از دنیا رفت و نتوانست تا پایان سلطنت ممدوحش زنده بماند، بنابراین دو ذیل بر کتاب وی توسط میرزا عبدالکریم بن علیرضا الشریف شهاوری و محمد رضا شیرازی نوشته شده است. نویسنده گیتی گشا و نویسنده هایی که ذیلی بر آن نوشته اند چون خود معاصر با حکام زند بودند، بنابراین می توان گفت که دقیقترین، کاملترین و معتبرترین منبع این دوره همین کتاب می باشد. یگانه عیبی که این کتاب بیشتر و ذیلهايش کمتر دارند، این است که با اسلوبی متكلفانه و پر از عبارت پردازیهای مغلط و کنایه و استعاره تحریر یافته است. در این منابع بویژه در گیتی گشا مطالب بسیار مهمی از شورش لرهای منطقه لیراوی کهگیلویه و بویراحمد، آمده است.^۱

۲-۲-۴. مجمع التواریخ نوشته میرزا محمدخلیل مرعشی صفوی که تا حوادث سال ۱۲۰۷ (ه. ق.) را در بردارد شامل حوادث ایران بعد از صفویه یعنی دوران افشاریه و زندیه می باشد. هر چند مطالب بسیار اندکی پیرامون موضوع رساله ارائه نموده است، ولی از آنجا که جزء مطالب دست اول می باشد، مورد استفاده قرار گرفته است. نثر کتاب از نثر سایر کتب عصر زندیه ساده تر ولی در نوشته اش نوعی عدم دقت و از هم گسیختگی عیان است.^۲

۳-۲-۴. مجمع التواریخ بعد نادریه تألیف ابوالحسن بن محمد امین گلستانه شامل حوادث اواخر دوره افشاریه و دوره زندیه می باشد و نویسنده به رغم عداوتی که با خان زند داشت، در نوشتن تاریخ تا حد زیادی انصاف روا داشته و به دور از بغض و کینه حوادث را نگاشته است. در ابتدای کتاب از نثری شبیه نثر گیتی گشا استفاده نموده،

۱ - محمد صادق موسوی اصفهانی (نامی). تاریخ گیتی گشا، به تصحیح سعید نفیسی، تهران: اقبال، ۱۳۱۷.

۲ - میرزا محمدخلیل مرعشی صفوی. مجمع التواریخ، تصحیح عباس اقبال آشتیانی، تهران: انتشارات طهوری، ۱۳۶۲.